

‘DE SAHARA LIGT ER. OF JE NU VAN ZAND HOUDT OF NIET’

Jop Spruit over het Romeinse recht

Lukas van den Berge (OU) & Frederike Ahlers (UM)

Emeritus hoogleraar rechtsgeschiedenis Jop Spruit voltooide onlangs na bijna een kwart eeuw een enorm project: de Nederlandse vertaling van het Corpus iuris civilis in een prachtige twaalfdelige reeks, waarin naast het Nederlands ook de oorspronkelijke Latijnse en Griekse teksten zijn opgenomen.¹ Het Corpus iuris civilis is de codificatie van het Romeinse recht die werd opgesteld in opdracht van de Oost-Romeinse keizer Justinianus (527-565). Deze bevat een verzameling juridische teksten die van allesbepalende invloed is geweest op de ontwikkeling van het recht in Europa en op de nationale Europese rechtsstelsels. Ars Aequi vroeg Spruit naar zijn visie op het Romeinse recht, zijn drijfveren voor deze vertaling en zijn mening over de hedendaagse plaats van het Romeinse recht in het juridisch onderwijs.

Kunt u ons iets vertellen over uw vorming als jurist? Hoe is bijvoorbeeld uw belangstelling voor de rechtsgeschiedenis ontstaan?

Als middelbare scholier wilde ik niet echt deugen. Het enige dat ik echt leuk vond, was muziek. Na mijn eindexamen ben ik daarom muziekwetenschap gaan studeren. Mijn ouders legden mij daarbij de verplichting op eraan iets te doen dat meer maatschappelijke mogelijkheden bood. Daarom ben ik ook rechten gaan studeren. Maar mijn enige echte interesse betrof nog lang de muziek, tot ik via professor J.Ph. de Monté Verloren, die toen in Utrecht oud-Nederlands recht doceerde, met de rechtsgeschiedenis in aanraking kwam.

Als middelbare scholier wilde ik niet echt deugen. Het enige dat ik echt leuk vond, was muziek

Omdat ik historisch zeer geïnteresseerd was, sprak dat vak mij zeer aan. Daarnaast raakte ik al in mijn eerste jaar geboeid door de rechtswetenschappen in het algemeen: enerzijds de fluïde normen van de *aequitas*, anderzijds het precieze, het mathematische, niet in cijfers, maar in begripscategorieën. Mijn belangstelling voor rechtsgeschiedenis kreeg overigens pas echt vorm door het schrijven van een uitgebreide

scriptie over de juridische status van rondzwervende muzikanten in de middeleeuwen.² Een fascinerend onderwerp! Muzikanten en kunstmakers golden in de middeleeuwen als het uitschot der samenleving: zij hadden een ondergeschoven, oneervolle rechtspositie. Interessant genoeg werd deze positie mede bepaald door de manier waarop de Romeinse samenleving tegen toneelspelers en andere vermaakbrengende lieden aankeek. Opvattingen uit de oudheid over diverse categorieën kunstmakers vonden bijvoorbeeld sterke parallellen in de vroeg-13e eeuwse Saksenspiegel, waarin het Middeleeuwse Oostfaalse gewoonterrecht wordt beschreven.³ Ook in de geleerde geschriften van juristen en theologen over muzikanten uit de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn Romeinse invloeden nog duidelijk aanwijsbaar.

Mijn belangstelling voor rechtsgeschiedenis kreeg pas echt vorm door het schrijven van een uitgebreide scriptie over de juridische status van rondzwervende muzikanten in de middeleeuwen. Een fascinerend onderwerp!

1 J.E. Spruit e.a. (red.), *Corpus iuris civilis. Tekst en Vertaling I-XII*, Zutphen – 's-Gravenhage – Amsterdam: Walburg Pers – Sdu Uitgevers, Juridisch & Fiscaal – Amsterdam University Press 1993-2011.

2 Enkele jaren na zijn afstuderen werkte Spruit zijn scriptie om tot een boek: *Van vedelaars, trommers en pijpers*, Utrecht: Oosthoek 1969 (herdruk Arnhem: Gouda Quint b.v. 1990).

3 De Saksenspiegel, waarvan de Oostfaalse ridder Eike van Reppow als de auteur geldt, wordt algemeen gezien als een van de belangrijkste middeleeuwse rechtsboeken. In sommige delen van Duitsland werd het nog tot aan de invoering van het BGB in 1900 als geldend recht beschouwd.

Daarna bent u heel jong hoogleraar geworden. In 1969 in Leiden en vanaf 1971, tot aan uw emeritaat in 2002, in Utrecht. Hoe heeft u dat ervaren?

Zowel mijn benoeming in Leiden als in Utrecht was eigenlijk opmerkelijk. Ik was vereerd vanwege het in mij gestelde vertrouwen, maar ik moest me natuurlijk nog wel bewijzen: behalve een dissertatie⁴ en een paar artikelen had ik nog niet veel laten zien. In het begin van mijn hoogleraarschap moest ik nog heel veel bijleren, vooral waar het de interne Romeinse rechtsgeschiedenis betrof. Ik heb in de beginjaren dus ontzettend veel gelezen. Maar over een wetenschappelijk vakgebied schrijven is iets geheel anders: de omslag van consumeren naar produceren is in mijn vakgebied heel moeilijk te maken. Waar schrijf je over? Er is al heel veel gedaan. In dogmatisch opzicht zijn er naar mijn mening nauwelijks nog woeste gronden te ontginnen. Vooral de grote Duitse Pandectisten uit de negentiende eeuw hebben hun werk in dit opzicht zo grondig uitgevoerd, dat er weinig meer aan toe te voegen is, overigens met de aantekening dat hun dogmatische prachtwerken zijn ontstaan met het oog op de juridische actualiteit van alledag: het Romeinse recht heeft in zijn Justiniaanse vorm in Duitsland nog tot 1900 gelding gehad.⁵

Romeinse juristen waren geen dogmatici. Het Romeinse recht is van nature geen dogmatisch stelsel

Welke benadering van het Romeinse recht biedt meer kansen tot nieuwe inzichten?

Wie iets nieuws probeert te brengen, kan wat mij betreft beter zijn toevlucht nemen tot de beoefening van een vorm van rechtsgeschiedenis waarin het recht in de economische en sociale context van zijn tijd wordt geplaatst. In aanvulling op ambachtelijk georiënteerde geschriften zoals in het Corpus iuris komen dan ook de werken van schrijvers als Cicero, Plinius en Seneca voor bestudering in aanmerking.⁶ Dergelijke auteurs bezien het recht vaak meer in de maatschappelijke realiteit dan de meer op de techniek van hun professie ingerichte juristen die wij onder andere kennen uit de Justiniaanse codificatie. Dat kan heel interessant zijn, vooral wanneer hun ethische standpunten met juridische oplossingen in conflict komen. Na 1809, toen in Nederland het Romeinse recht zijn betekenis als geldend systeem verloor, ontstond voor de benadering van het Romeinse recht als historische discipline – overigens in het voetspoor van hun humanistische voorgangers – ook hier te lande langzaam meer belangstelling.

In mijn gehele carrière als hoogleraar heb ik niet meegemaakt dat een student zei: 'U moet hiermee ophouden, want zulke onbillijke en idiote oplossingen heb ik nog nooit meegemaakt'

Sommige rechtshistorici benaderen het Romeinse recht juist heel technisch en dogmatisch. Hoe staat u daar tegenover?

Romeinse juristen waren geen dogmatici. Het Romeinse recht is van nature geen dogmatisch stelsel. Het bevat natuurlijk wel een zekere innerlijke coherentie; van volstrekte willekeur is in het Romeinse recht natuurlijk geen sprake. Maar een systeem, dat bijvoorbeeld de Pandectisten erin zagen, zou ik het niet willen noemen. Een grondwet ontbreekt bij de Romeinen. En er bestond ook geen noemenswaardige privaatrechtelijke wetgeving. Wie het woord *lex* opzoekt in moderne handboeken over Romeins recht zal op een totaal van bijvoorbeeld 500 pagina's niet meer dan op vier of vijf pagina's een behandeling vinden van relevante *leges*. Waarover beschikten de Romeinse juristen dan wel? Ik zou zeggen: over een superieur inzicht om in concrete gevallen tot maatschappelijk aanvaardbare en binnen de ambiance van hun recht billijke oplossingen te komen. In het onderwijs dat ik gaf, behandelde ik met studenten meestal allerlei specifieke casus. In mijn gehele carrière als hoogleraar heb ik niet meegemaakt dat een student zei: 'U moet hiermee ophouden, want zulke onbillijke en idiote oplossingen heb ik nog nooit meegemaakt'. Wel vonden veel studenten het moeilijk of achtten zij het irrelevant voor de juridische opleiding, maar van bezwaren die ontleend waren aan de inhoud van het vak *an sich* heb ik nauwelijks iets gehoord. Als dat niet sterk pleit voor het fijn geslepen casuïstische inzicht van de Romeinse juristen, weet ik het ook niet meer.

De Duitse Pandectisten gingen ervan uit dat er veel wijsheid school achter de gedurende honderden jaren uitgefilterde casuïstiek die het Romeinse recht hun bood; op die wijsheid probeerden zij een systeem te bouwen

Het is fascinerend te zien wat er in de loop der eeuwen allemaal in het Romeinse recht is geprojecteerd. Juist doordat een duidelijk systeem ontbreekt en het Corpus iuris soms innerlijk tegenstrijdig is, lijkt iedereen er in te kunnen vinden wat hij wil. Op die manier ontstaat een boeiende ideeëngeschiedenis, die voor een groot deel verklaart waarom ons recht nu is zoals het is. Maar hoe zit het met het Romeinse recht zelf? Hoe zou een rechtsoverlevering die zo casusgericht is ons van nieuwe theoretische inzichten kunnen voorzien?

Daar kun je twee kanten mee op. De ene kant is de traditionele opvatting, die al werd aangehangen door de natuurrechtjuristen, maar die vooral tot bloei kwam in de negentiende eeuw. Namelijk: dat uit het Romeinse tekstmateriaal een coherent systeem moest worden gedestilleerd. De Duitse Pandectisten gingen er bijvoorbeeld van uit dat er veel wijsheid school achter de gedurende honderden jaren uitgefilterde

4 J.E. Spruit, *De juridische en sociale positie van de Romeinse acteurs* (diss. Utrecht), Assen: Van Gorcum 1966.

5 Meer nog dan hun grote voorbeeld F.C. von Savigny (1779-1861) trachtten de Pandectisten, van wie G.F. Puchta (1798-1846) als één van de meest uitgesproken representanten valt te beschouwen, uit het Corpus iuris een rationeel systeem te destilleren. Daarbij gingen zij vooral uit van de *Digesten of Pandecten*, de bloemlezing uit het werk van 'klassieke' Romeinse juristen als Paulus, Ulpianus en Papinianus, die niet onterecht als het onsterfelijke deel van het Corpus iuris wordt gezien. Zie verder o.a. G.C.J.J. van den Bergh en C.J.H. Jansen, *Geleerd recht. Een geschiedenis van de Europese rechtswetenschap in vogelvlucht*, Deventer: Kluwer 2011, p. 125-130.

6 Zie o.a. J.E. Spruit, *C. Plinius Caecilius Secundus en het erfrecht van zijn tijd: een rechtshistorisch verloop over Plinius' Epistulae V,7 II,16 en IV,10* (oratie Utrecht), Deventer: Kluwer 1973; J.E. Spruit, *Metopen*, Deventer: Kluwer 2002, p. 157-179.

Foto © Maarten Hartman (maartenhartman.nl)

casuïstiek die het Romeinse recht hun bood; op die wijsheid probeerden zij, zoals gezegd, een systeem te bouwen. Dat is wat ik leerde bij mijn promotor Zevenbergen en dat is wat onze grootvaders, voor zover zij rechten studeerden, destijds ook leerden bij zijn voorgangers als Modderman en Naber. *Stricto sensu* was dit natuurlijk geen Romeins recht. Toch heeft deze benadering voor vele generaties grote waarde gehad: veel moderne Europese wetgevingen zijn op dit gesystematiseerde Romeinse recht gebaseerd. Daarom leent het Romeinse recht zich nog steeds zo goed als introductie tot de juridische studie. Echter: een zaligmakend argument voor handhaving van het Romeinse recht in het juridische curriculum kan deze verbondenheid van onze moderne wetgeving met zijn romanistische verleden niet meer zijn. Juist in onze tijd, waarin de afstand van veel studenten tot de antieke wereld steeds groter wordt, zijn er natuurlijk ook andere mogelijkheden dan alleen het Romeinse recht om jonge studenten bekend te maken met actuele maar historisch bepaalde juridische begrippen. Niettemin zweer ik zelf nog steeds bij een goede romanis-

tische inleiding voor aankomende juristen. Los van de waarde van een Romeinsrechtelijk georiënteerde systematische introductie, biedt het Romeinse recht de mooiste verzameling casuïstiek die een jurist zich kan voorstellen. Op alle terreinen van het privaatrecht en daarbuiten! Ook in het kader van het moderne juridische onderwijs is de intellectuele opbrengst enorm. De op de fundamentele kernproblemen van het recht georiënteerde Romeinse *case law* heeft heel wat meer vormende kracht, denk ik, dan de op de waan van de dag gerichte casuïstiek die door sommige docenten zelf met pijn en moeite wordt geconstrueerd. Daaraan ontbreekt de historische dimensie die je er in het Romeinse recht gratis bij krijgt. En aan de hand van die dimensie kun je goed laten zien dat allerlei oplossingen die wij voor bepaalde rechtsvragen en -problemen als essentieel aandragen toch niet de enig denkbaar juiste zijn. Aan de hand van vergelijkingen met buitenlandse rechtsstelsels kan deze realiteitszin ook wel aangekweekt worden, maar het Romeinse recht heeft daarboven het voordeel dat het laat zien welke begrippen en configuraties eeuwenlang ons rechtsbestel beheerst en gestuurd hebben.

Los van de waarde van een Romeinsrechtelijk georiënteerde systematische introductie, biedt het Romeinse recht de mooiste verzameling casuïstiek die een jurist zich kan voorstellen

Eenzijds bepleit u dus een benadering van het Romeinse recht als historisch object, dat u wilt bezien in de context van de tijd zelf. Anderzijds benadrukt u de waarde van het Romeinse recht voor ons huidige rechtsdenken. Maar volgens iemand als Zwolve is de historiserende tendens in de benadering van het Romeinse recht juist een belangrijke reden geweest waarom het na de verschillende codificaties in de negentiende eeuw door velen in de twintigste eeuw al snel als irrelevant museumstuk terzijde werd geschoven.⁷ Wat vindt u daarvan?

Zwolve heeft voor een groot deel gelijk. Waarom gaan veel studenten rechten studeren? Niet om zich in de rechtsgeschiedenis te verliezen, maar gewoon om praktische juristen te worden. Wat moet je dan doceren, als er, naast allerlei andere vakken, zoals nu ook Europees recht, voor Romeins recht nog maar beperkt ruimte is? Dat is een dilemma. De historische benadering van het Romeinse recht zet sommige jonge mensen op afstand. Ook heel veel collega's overigens, die zich afvragen wat studenten eraan hebben. De eeuwige platte nutsvraag! Enig begrip kan ik er toch wel voor opbrengen. Daarom heb ik tijdens mijn colleges dogmatisch onderricht gegeven, waarbij ik mij zoveel mogelijk heb geconcentreerd op de rechtsbegrippen en 'klassieke' probleemvelden. Tegelijkertijd werden op de werkgroepen die rechtsbegrippen en dogmatische beginselen geïllustreerd aan de hand van casuïstiek; interessant werd het vooral daar waar de rechtsdogmatiek met de werkelijkheid van de samenleving niet spoorde. Dat

⁷ Zie o.a. W.J. Zwolve, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Europese privaatrecht I. Inleiding en zakenrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, p. 69-70.

is meteen een goede les. Eerder dan door abstracte dogmatiek moet de jurist zich immers laten leiden door de afweging van concrete belangen. Op zo'n manier, natuurlijk, dat het binnen het rechtssysteem acceptabel is. In het hanteren van de billijkheidsbalans waren de Romeinse juristen grootmeesters.

De historische benadering van het Romeinse recht zet sommige jonge mensen op afstand. Ook heel veel collega's overigens, die zich afvragen wat studenten eraan hebben. De eeuwige platte nutsvraag!

In hoeverre denkt u dat de Romeinse juristen onder invloed stonden van ideeën uit de filosofie?

De Romeinse juristen waren over het algemeen heel praktijkgericht: van enige expliciete inbedding in filosofische stromingen van de tijd, blijkt vrij weinig. Nu zou je kunnen zeggen: dat komt door de overleveringsgeschiedenis van het Corpus iuris, die in de eerste plaats technisch-juridisch is. Ik zou zeggen: de Romeinse juristen waren in het kader van hun opvoeding geschoold in de ideeën van met name de Stoa, maar zij hebben er steeds van af gezien om hun betoog te larderen met filosofische bespiegelingen. Ook voor hun eigen rechtsgeschiedenis hadden zij weinig belangstelling. Daarnaast waren zij wars van sociologische beschouwingen en kritiek op hun eigen rechtssysteem. Kortom: dat filosofische stromingen op het recht helemaal geen invloed hadden, kun je niet stellen, maar in de concrete casuïstiek is die beïnvloeding soms moeilijk aan te tonen.⁸

Met moderne codificaties is vooral rechtseenheid nagestreefd. Had de samenstelling van het Corpus iuris onder keizer Justinianus een vergelijkbaar doel?

Het brengen van eenheid was inderdaad een politiek doel van Justinianus. De bestuurlijke chaos in het ooit zo geordende rijk was compleet: al tientallen, zelfs honderden jaren lang. Onder zijn bewind heeft Justinianus getracht voor meer samenhang in recht en bestuur te zorgen, maar om dit goed gedaan te krijgen, ontbrak het hem aan communicatiemiddelen. In Byzantium, waar hij heerste, was het nog vrij rustig, maar daarbuiten was reizen levensgevaarlijk. Moet je je voorstellen: een advocaat uit een buitengebied die een geschil moet bepleiten. Wat denk je? Dat hij even op zijn paard springt om in Byzantium de wetboeken van Justinianus te raadplegen? Natuurlijk niet! Toch was het streven naar rechtseenheid via een monumentale codificatie een uniek moment in de geschiedenis van Byzantium en tegelijk in de wereldgeschiedenis. Justinianus was een geestvolle man, een man met gouden ideeën, maar zoals het vaak gaat met grote ideeën, kwamen ook die van Justinianus in de praktijk niet helemaal uit. Voor het recht laat zich dit direct zien: zijn codificatie is eigenlijk een raar onding. Het is een bizarre combinatie van teksten,

die bij elkaar geplukt zijn. Het spot met allerlei noties van eenheid van recht. Moet je je voorstellen dat wij een dergelijk wetboek maken. Daartoe ontlenen wij dan eerst een aantal passages uit het van vóór 1417 daterende rechtsboek van Den Briel, vervolgens verzamelen wij tal van mooie gedachten uit de Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid van Hugo de Groot (1583-1645) en tot slot vissen wij nog enkele relevante teksten uit het Pandectencommentaar van Johannes Voet (1647-1713). En dat plakken we dan thematisch aan elkaar. Zo maak je toch geen wetboek? Maar onder Justinianus gebeurde het wel ongeveer zo.

Moet je je voorstellen: een advocaat uit een buitengebied die een geschil moet bepleiten. Wat denk je? Dat hij even op zijn paard springt om in Byzantium de wetboeken van Justinianus te raadplegen? Natuurlijk niet!

Dan nu het enorme project dat u kort geleden heeft voltooid: de uitgave van de tekst van het Corpus iuris civilis met een vertaling in het Nederlands. Wat heeft u bewogen om aan zo'n enorme onderneming te beginnen?

Tijdens mijn hoogleraarschap had ik door de jaren heen te maken met de nodige agressie tegen mijn vak, zowel van studenten als van sommige collega's, die onophoudelijk probeerden het de kop in te drukken. Daar ben ik als een blok beton voor gaan liggen. Enig begrip voor deze oppositie had ik niettemin wel. Veel jonge mensen beheersen het Latijn niet meer. In mijn tijd was dat trouwens tot op zekere hoogte ook al zo. In het eerste jaar kregen we Instituten van Gaius als brontekst voorgeschreven; de studenten werden geacht het niet al te moeilijke Latijn te kunnen lezen. Maar slechts weinigen deden dit ook daadwerkelijk. In plaats van de editie van David⁹ gebruikte iedereen de vertaling van Oltmans.¹⁰ Nu is die vertaling op zichzelf prima, maar toch alweer enigszins gedateerd. Veel Latijnse technische termen worden door Oltmans niet omgezet in een Nederlandse equivalent, zodat voor veel studenten een bijna onleesbaar geheel ontstond. Hoe houd je de traditie dan levend? Zo is het idee van de vertaling ontstaan. Aanvankelijk wilde ik alleen Gaius' Instituten vertalen. Maar misschien was het zelfs zo ver niet gekomen als ik niet een aantal jaren docent rechtsgeschiedenis en rector magnificus was geweest van de Universiteit van de Nederlandse Antillen op Curaçao. In de bibliotheek was de rechtsgeschiedenis slechts matig bedeed, dus wetenschappelijk kon ik niet erg uit de voeten. Publicaties over Romeins recht moesten dus maar even wachten. Gelukkig ontmoette ik op Curaçao onder mijn studenten de classicus K. Bongenaar, die erg geïnteresseerd was en allerlei slimme vragen over Romeinsrechtelijke problemen stelde. Uiteindelijk heb ik samen met hem de Instituten opnieuw vertaald.¹¹ En in tegenstelling tot Oltmans vervingen we daarbij de onvertaalbaar geachte Latijnse termen

8 Vgl. o.a. J. Giltaij, 'Mensenrechten in het Romeinse recht? Over het private delict *iniuria*', AA 2011-10, p. 911-915 (AA20110911).

9 M. David, *Gai Institutiones, editio minor*, Leiden: Brill 1948 (diverse herdrukken).

10 A.C. Oltmans, *De Instituten van Gaius*, Haarlem: Tjeenk Willink 1958 (diverse herdrukken).

11 J.E. Spruit en K. Bongenaar, *De Instituten van Gaius*, Zutphen: De Walburg Pers 1982 (2e herziene druk 1994).

door Nederlandse. Dat kwam ons op de nodige kritiek te staan, maar daarna zijn wij het toch blijven doen. Uiteindelijk is in de hele Corpus iuris-vertaling ook maar een enkele term onvertaald gebleven.

Tijdens mijn hoogleraarschap had ik door de jaren heen te maken met de nodige agressie tegen mijn vak, zowel van studenten als van sommige collega's, die onophoudelijk probeerden het de kop in te drukken. Daar ben ik als een blok beton voor gaan liggen

Kwam u door het vertalen ook weer op nieuwe inzichten ten aanzien van het Corpus iuris zelf?

Wie een tekst gaat vertalen, kan denken te weten wat er in staat. Totdat je moet gaan weergeven wat dat dan exact is: dan blijkt vaak dat veel van hetgeen er in de brontekst staat vatbaar is voor uiteenlopende discussies. Juist door een diepgaande gedachtenwisseling kan vertalen leiden tot een inzichtelijke weergave van de tekst. Dat geldt bij uitstek als je samen vertaalt, zoals dit bij het Corpus iuris steeds is gedaan. Dat leidde tot boeiende en leerzame, vaak heel felle maar toch ook intellectueel prikkelende discussies, die zich ook over andere gebieden des levens dan alleen dat van de juristerij in het Corpus iuris civilis uitstrekten. In ieder geval heeft het project in wetenschappelijk opzicht al het nodige opgeleverd: de discussies en vertalingen vormden geregeld het startpunt voor nieuwe publicaties. Zowel in intellectueel als in sociaal opzicht heb ik het vertalen steeds een feest gevonden.

Met uw project probeerde u een bijdrage te leveren aan het voortbestaan van een traditie. Of u daarin geslaagd bent, is natuurlijk een vraag die pas in de verre toekomst kan worden beantwoord. Bent u in dit opzicht optimistisch?

De vertaling is nadrukkelijk bedoeld voor het gebruik op een lange termijn. Ik verwacht niet dat in de komende 250 jaar iemand op het idee zal komen het volledige Corpus iuris nog eens te vertalen. Dit neemt niet weg dat het natuurlijk niet om een standaardvertaling gaat: die bestaat voor geen enkel werk. Ieder die zich geroepen voelt, mag het beter doen. In ieder geval ben ik er tevreden over dat de vertaling is afgedrukt naast de Latijnse en Griekse brontekst. Op die manier ontloop je het gevaar dat de Nederlandse vertaling geleidelijk de status van een authentieke tekst krijgt. Dat mag natuurlijk nooit: elke vertaling is een vorm van een interpretatie. De dubbeltalige uitgave was voor mij dan ook een harde eis, waarover ik niet heb willen onderhandelen. Vanwege de risico's en de kosten waren de uitgevers daar aanvankelijk niet blij mee. Het zij zo. De uitgave van de reeks is een uiterst kostbare aangelegenheid geweest die zonder de genereuze inbreng van twee

ministeries en private stichtingen niet mogelijk zou zijn geweest. En dan heb ik het nog niet eens over de duizenden uren die mijn medevertalers en ikzelf in de onderneming hebben gestoken. De twaalf delen zijn nu tijdelijk verkrijgbaar tegen de prijs van 540 euro. In verhouding tot de kostprijs is dat geen geld.

Ik ben er tevreden over dat de vertaling is afgedrukt naast de Latijnse en Griekse brontekst. Op die manier ontloop je het gevaar dat de Nederlandse vertaling geleidelijk de status van een authentieke tekst krijgt. Dat mag natuurlijk nooit

Hoe beoordeelt u het succes van de vertaling tot nu toe?

Er zijn zo'n duizend exemplaren verkocht. Belangrijker is, denk ik, dat de vertaling een zekere dichtheid heeft in verspreiding. Daarmee bedoel ik: zij is beschikbaar in Nederlandse en buitenlandse universiteitsbibliotheken, maar eveneens in regionale en gemeentelijke bibliotheken. Meer in het bijzonder zou ik graag zien dat zij een plaats krijgt in de boekerij van individuele juristen, van de diverse gerechtelijke instanties en van advocatenkantoren. Sommige kantoren hebben het inderdaad, maar of er ook echt druk in wordt gelezen weet ik niet. Misschien staat het alleen maar voor cliënten als een mooie representatieve reeks in de kast. Ik heb daar helemaal geen moeite mee, want ooit wordt het wel ter hand genomen. In ieder geval heeft het Romeinse recht nu een groter bereik. Daarmee bedoel ik: voor wie er iets van de inhoud van het grootste monument uit de Westerse rechtsgeschiedenis wil weten, is de bron daartoe nu in ruime mate toegankelijk. De drempel is weg.

Ons gehele Westerse rechtsdenken is geënt op de Romeinse fundamenten zoals deze door Justinianus in het Corpus iuris civilis zijn verankerd

Twintig jaar geleden was het Latijn nog een grote barrière. Zelf heb er ook op moeten ploeteren. Maar of je het nu leuk vindt of niet: het is wel de historische alfa en omega van het moderne Europese privaatrecht. Sterker nog: ons gehele Westerse rechtsdenken is geënt op de Romeinse fundamenten zoals deze door Justinianus in het Corpus iuris civilis zijn verankerd. Het is als met de Sahara: of je het al dan niet leuk vindt om in Noordelijk Afrika door de woestijn te lopen: wil je Noord, Zuid, West of Oost ergens komen, om de Sahara kun je niet heen. Zelfs niet als je aan zand een hekel hebt!